

MÜTTEFİK DEVLETLERİN TÜRKİYE'Yİ II. DÜNYA SAVAŞINA DAHİL ETME GİRİŞİMLERİ VE İNÖNÜ CHURCHİLL GÖRÜŞMESİ

INITIATIVES OF ALLIED STATES TO INCLUDE TURKEY IN WORLD WAR II AND INONU CHURCHILL MEETING

Feyzullah EZER*

Geliş Tarihi/Received:29.05.2019

Kabul Tarihi/Accepted:30.06.2020

EZER, Feyzullah, (2020), "Müttefik Devletlerin Türkiye'yi II. Dünya Savaşına Dahil Etme Girişimleri ve İnönü Churchill Görüşmesi", Belgi Dergisi, C.2, S.20, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2020/II, ss. 2595-2611.

Öz

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanmış olan barış antlaşmalarının tarafları memnun etmemesi, devletlerin yeni ittifaklara yönelmesine ve ilkinden daha ağır sonuçları olan II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden olmuştur. 1930 yılından itibaren Avrupa'da uluslararası ilişkilerin bozulmaya başlaması üzerine Türkiye, Balkanlar ve Orta Doğu'da bir takım ittifaklar kurulması için önemli rol oynamıştır. 1934 yılında Balkan ülkeleriyle Balkan Antantı imzalanmış, 1936 yılında ise Avrupa'da ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin de etkisiyle Türkiye, diplomatik girişim başlatarak Lozan'da verilmeyen Boğazların egemenlik haklarını 20 Temmuz 1936'da onaylanan Montreux Boğazlar sözleşmesiyle elde etmiştir. 1937 yılında İran'da Sadabad Paktı imzalanarak sınırlar güvence altına alınmıştır. 1938 yılında Türkiye yeni bir diplomatik başarı göstererek Fransa ile yürütmüş olduğu görüşmeler neticesinde Hatay meselesini kendi lehine çözmüştür. Almanya ve İtalya yönetimlerinin 1939 başlarından itibaren saldırgan tutumlarını artırmaları üzerine İngiltere ve Türkiye arasında 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz Ortak Bildirisi yayımlanmıştır. Ayrıca Türkiye ve Fransa arasında 23 Haziran 1939 tarihinde Dostluk ve İşbirliği Antlaşması yapılmıştır. Bu dönemde Sovyet Rusya ve Almanya arasındaki yakın ilişkilerden endişe duyan Türk, Fransız ve İngiliz temsilcileri, Ankara'da buluşarak, 19 Ekim 1939'da üçlü ittifak antlaşması yayınlamışlardır. Bu gelişmeler Türkiye'nin Batı ittifakına dahil olmasına zemin hazırlamıştır. 1 Eylül 1939 tarihinde Alman güçlerinin Polonya topraklarına girmesiyle, yeni bir Dünya Savaşı'nın başlaması Türkiye için de sıkıntılı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Her iki grupta yer alan devletler biraz da Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle kendi saflarında savaşa dahil edebilmek amacıyla yoğun girişimlerde bulunmuşlardır. Türkiye ise diplomasi kurallarını uygulayarak II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmayı başarmış olmasına rağmen savaş ortamından fazlasıyla etkilenmiştir. Savaş ekonomisi uygulanması sonucu hükümetin artan harcamaları karşılayabilmek amacıyla çıkarmış olduğu vergi kanunları vatandaşın hükümete olan güvenini sarsmıştır. Hızlı bir şekilde artan enflasyon, hak etmedikleri bir gelir elde ederek zenginleşmeleri, gelir adaletsizliği yaratmış ve bu gelişmeler savaş süresince engellenememiştir. II. Dünya Savaşı'na hazırlıksız yakalanan Türkiye'nin savaşa girebilmek adına gerekli hazırlık ve donanımı yeterli düzeyde değildi. Ancak Türkiye savaşa girme riskini hesaba katarak seferberlik dahil tüm hazırlıklarını tamamlayarak sınırlarını güvence altına almaya çalışmıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşı sırasında çoğu zaman Müttefiklere daha yakın olsa da savaş dışında kalmak ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek için denge politikası uygulamayı kendi çıkarları açısından uygun bulmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ilerleyen dönemlerinde İngiltere Başbakanı Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt Kazablanka şehrinde buluşarak Müttefiklerin savaşta geldikleri noktayı değerlendirmişlerdir. İki liderin görüşmesinde Türk Devleti'nin bu savaşa Müttefikler lehine dahil olması konuşulmuş ve bu

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Elazığ; fezer@firat.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-5862-8541>).

konuda görüşülmek üzere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den randevu talep edilmiştir. 30-31 Ocak 1943 tarihleri arasında Adana'da vuku bulan ve 2 gün boyunca devam eden iki liderin müzakeresinin ana kısmını Türkiye Cumhuriyeti'nin Müttefiklerle birlikte hareket etmesi hususu oluşturmuştur. Türk yetkililer, eğer Türkiye'nin Mihver devletlere karşı savaşta yer alması talep ediliyorsa, öncelikle silah ve mühimmat ihtiyacının karşılanması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Churchill, Türk tarafının kaygılarını gidermek amacıyla istenilen silah ve mühimmat ihtiyacının ABD ve İngiliz işbirliği ile çözüleceğini açıklamıştır. Bu gelişmeler Türkiye'nin Müttefikler lehine hareket etmekten kaçındığı ve savaşa girmek istemediği şeklinde yorumlara sebep olmuştur. 1945 başlarından itibaren savaşa ağırlığını koyan Müttefik güçleri, Moskova'da toplanarak savaş bitiminde nasıl hareket edeceklerini görüşmeye başlamışlar ve Türk Hükümeti'nden zaman geçirmeden kendi saflarında savaşa girmesini istemişlerdir. Bu isteğe daha fazla duyarsız kalamayan Türk yetkililer müttefiklerle görüşerek, tarafını netleştirmiş, Mihver grubunda yer alan Almanya ve Japonya devletlerine savaş ilan etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İkinci Dünya Savaşı, Müttefik Devletler, Adana Görüşmesi, İnönü, Churchill.*

Abstract

The peace treaties signed at the end of the First World War did not satisfy the parties, causing the states to turn to new alliances and the outbreak of the World War II, which had more severe results. From 1930 to begin to deterioration of international relations in Europe, Turkey has played an important role in the establishment of a number of alliances in Balkans and Middle East. In 1934, Balkan Alternation was signed with Balkan countries. In 1936, with the impact of unfavorable developments emerged in Europe and Turkey, the sovereign rights of the Straits initiating diplomatic initiatives are not given at Lausanne signed on July 20, 1936 Montreux Straits has obtained the contract. In 1937, the Sadabad Pact was signed in Iran and borders were secured. Turkey in 1938, showing a new diplomatic success which was conducted talks with France as a result of the Hatay issue was resolved in their favor. German and Italian administrations have increased their aggressive attitude since the beginning of 1939. Thereupon, between England and Turkey, the Turkish-British Joint Declaration was issued in 12 May 1939. It is also made of Friendship and Cooperation Treaty between Turkey and France on June 23, 1939. During this period, alarmed by the close relationship between Soviet Russia and Germany, France and Britain, met in Ankara with Turkey, they have signed the tripartite alliance on 19 October 1939. These developments paved the way for Turkey's involvement in the Western alliance. September 1, 1939 at the outbreak of World War II with the German invasion of Poland marked the beginning of a troubled period for Turkey. Both sides have made serious attempts to include Turkey in the war within their own ranks because its geographical importance. Turkey by applying the rules of diplomacy, although managed to remain neutral in World War II war is heavily influenced by the environment. The tax laws issued by the government in order to meet the increasing expenditures as a result of the application of the war economy have shaken the trust of the citizens to the government. Rapidly increasing inflation, the enrichment of some sectors by making unfair gains, disrupted the income distribution balance and this situation continued until the end of the war. Turkey did not have the sufficient equipment and sources for the war. However, taking into account the risks of entering Turkey including mobilization for war has worked to secure the border by completing all the preparations. Turkey, most of the time closer to the Allies during World War II, though, stay out of the war and territorial balance policy to maintain the integrity of the application has been found suitable for their own interests. Later in World War II, British Prime Minister Churchill and US President Roosevelt met in Casablanca. During the evaluation they have made about the course of the war situation in Turkey have been raised to join the Allies fought on the side and interviews were requested from President Ismet Inonu. 30 to 31 January 1943 in Adana İnönü-Churchill meeting the subject Turkey's participation in the war on the side of the Allies, held important part of the negotiations, The Turkish side suggested that, if the Turkish Army wanted to go to war against the Axis Powers, the lack of materials and equipment should be eliminated and reinforced. Churchill's response to this was the promises of American and British aid for supplying equipment and anxiety-reducing suggestions. These developments have led to criticism from Turkey to refrain from war. Allies increase their success in 1945, they began to discuss steps to be taken after the war, met in Moscow and soon in Turkey have demanded a declaration of war against the Axis Powers. This request saw favorably by Turkey and it has declared war on Germany and Japan.

Keywords: *Second World War, Allied States, Adana Meeting, İnönü, Churchill.*

A. GİRİŞ

I. Dünya Savaşı 1914 yılında Avrupa'da ortaya çıkarak çok geniş alanlara yayılmış ve insanlık tarihinin o güne kadar yaşamış olduğu en kanlı savaşlardan biri olmuştur. Tarihi kaynaklarda farklı rakamlar olmakla birlikte 30 milyon civarında insan hayatını kaybetmiş, ülke ekonomileri yıkımın eşiğine gelmiştir. I. Dünya Savaşı başladığında tarafsızlığını ilan eden ABD 1917 yılında İtilaf Devletleri yanında yer alınca, Almanya liderliğindeki İttifak Devletleri yenilgiyi kabul ederek savaştan çekilmek zorunda kalmışlardır.¹ İtilaf Devletleri, savaştan çekilme kararı alan İttifak Devletlerinin her birine şartları son derece ağır olan antlaşmalar imzalatmışlardır. Ayrıca İtilaf Devletleri öncülüğünde uluslararası anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak amacıyla günümüzdeki Birleşmiş Milletlerin temeli sayılabilecek bir organizasyon olan Milletler Cemiyeti Teşkilatı 1920'de Lozan'da tesis edilmiştir. Uluslararası alanda sorumluluğunu yerine getirmeye çalışan bu kuruluş büyük çapta oluşan anlaşmazlıkları çözmekte yetersiz kalmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası özellikle galip devletler Versay Antlaşması ile elde edilen kazanımların devam ettirilmesini istemişlerdir. I. Dünya Savaşı sonunda büyük kayıplar yaşayan Almanya ve istediğini elde edemeyen İtalya ise mevcut durumun değişmesi gerektiği yönünde kararlı olduklarını açıklamışlardır. Avrupa'nın büyük devletleri arasında yaşanan fikir ayrılıkları kalıcı bir barış ortamı sağlanmasının adeta imkansız olduğunu göstermiştir.² Özellikle Versay Antlaşması ile önemli topraklarını kaybeden ve galip devletler tarafından 55 milyar dolar savaş tazminatı ödemesi istenen Almanya'nın bu durumu kabul etmeyerek farklı arayışlara girmesine neden olmuştur.³ İtilaf Devletleri, savaşı kaybeden Almanya, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan devletlerine kabul ettirdikleri antlaşmanın bir benzerini 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne de imzalatmışlardır.⁴ 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmış olan Sevr Antlaşmasını kabul etmeyerek büyük tepki gösteren Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki TBMM hükümeti, bu antlaşmayı tanımadığını tüm dünyaya ilan etmiştir.⁵

Milli Mücadelenin başarıya ulaşması sonucu kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin izlemiş olduğu dış siyasetin ana unsurları; dürüst, açık, milli siyaset ve gerektiğinde uluslararası işbirliğine katkı sunabilme esasına dayanmıştır.⁶ Türkiye, 1920'li yıllarda büyük oranda el değiştiren topraklar nedeniyle güneyde İngiliz ve Fransızlarla, batıda 12 ada sebebiyle İtalyanlarla, doğuda ise Sovyetlerle komşu olmuştur.⁷ Bu dönemde Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması gündeme geldiğinde, Türk kamuoyunda bu cemiyetin Musul Meselesi konusunda İngiltere lehine takındığı tavır dolayısıyla olumsuz bir yargı oluşmuştur. Ancak Mustafa Kemal Atatürk, bazı batı ülkeleri arasında gerginliklerin artması sebebiyle, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması konusunda davet edilmeleri halinde konuyu değerlendirebileceklerini açıklamıştır. Türkiye'nin tavrını

1 Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 47, Bahar 2011, s.703.

2 Uğur Günay Yavuz, "II. Dünya Savaşı'nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 3, S.11, Ocak 2016, s. 1-2.

3 Emrah Biner, *II. Dünya Savaşı Döneminde Türk Basınının İngiltere'ye Bakışı*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.1-2.

4 İlhan Çeliker, "Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* Haziran 2018, Yıl 11, Sayı XXXIV, s. 646-647.

5 Osman Yalçın, "agm.", s. 703.

6 Fahri Yetim, "Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.3, 2006, s. 206.

7 Fahri Yetim, "Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.3, 2006, s. 206.

benimseyen Milletler Cemiyeti Teşkilatı, 6 Temmuz 1932’de İspanya ve Yunanistan temsilcilerinin gündeme getirdiği Türkiye Hükümeti’ne çağrı yapılması konusunu görüşerek benimsemiştir. TBMM 18 Temmuz 1932 tarihinde toplanarak üyelik konusunu tartışmış ve yapılan oylama sonucu Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üye olması kabul edilmiştir.⁸ Türkiye bu dönemde lider ülke rolü üstlenerek Balkan İttifakı ve Sadabad Antlaşmasına imza atmıştır. Buna ilaveten Avrupa ülkeleri arasında yaşanan gerilimi fırsata çevirerek Lozan’da çözülemeyen Boğazların statüsü ve Suriye Meselesi gibi önemli konuları başlatmış olduğu diplomatik girişimler sonucu kendi lehine çözmeyi başarmıştır. Türkiye’nin de yer aldığı Ortadoğu ve Balkan ülkeleriyle imzalanmış olan saldırmazlık ve iyi komşuluk antlaşmaları 1939 yılında yeni bir Dünya Savaşı’nın ortaya çıkması üzerine geçerliliğini kaybetmiştir.⁹

1 Eylül 1939 tarihinde Alman güçlerinin Polonya topraklarına girmesiyle, yeni bir Dünya Savaşı patlak vermiştir. Savaşın başlangıcından itibaren her iki blokta yer alan devletler Türkiye’yi yanlarında savaşa dahil edebilmek amacıyla diplomatik faaliyette bulunmuşlardır. Ankara’nın ev sahipliğinde buluşan Türk, Fransız ve İngiliz temsilcileri, 19 Ekim 1939’da üçlü ittifak antlaşması yayınlamışlardır. Ancak Türk Hükümeti geçmiş tecrübelerinin de etkisiyle savaşın dışında kalmayı ülke çıkarları açısından gerekli görmüştür.¹⁰ Bu dönemde izlenmiş olan dış siyasetin bir parçası olarak 1939 yılında Ankara’nın ev sahipliğinde buluşan Türk, Fransız ve İngiliz temsilcileri, yakın işbirliği ve saldırmazlık anlaşması onaylamışlardır. Buna göre; savaş Akdeniz bölgesine yönelmediği ve Türkiye sınırlarına olası bir tecavüz girişimi yapılmadığı sürece, Türkiye bu savaşta tarafsız kalacağını garanti etmiştir.¹¹ Diğer taraftan Sovyet Rusya topraklarına girme hazırlığı yapan Alman Başbakanı Hitler, Balkanları güvence altına almak amacıyla Ankara’ya temsilci göndermiş ve iki ülke arasında yapılan görüşmeler sonunda 18 Haziran 1939 tarihinde Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Savaşın ilerleyen dönemlerinde de Türkiye tarafsızlığını korumaya çalışmış, ancak stratejik önemi dolayısıyla baskılara maruz kalmaktan kurtulamamıştır.¹² Türkiye’nin, üzerinde Alman baskısının artmış olduğu 1939-1942 döneminde, İngiltere ile yakın işbirliği içerisinde olması, Almanları kızdırmış ve Alman Hükümeti Türkiye ile başta ticari olmak üzere ilişkisini sonlandırma kararı almıştır.¹³

1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye ve Avrupa Ülkelerinin Genel Durumu

Milli Mücadele başlangıcından itibaren Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Ankara Hükümeti emperyalist güçlerle yapmış olduğu mücadeleyi son derece kısıtlı imkanlarla sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nden kalan yaklaşık 4000 kilometrelik demiryolu hattının büyük kısmı işgalci devletlerin kontrolü altına girmiştir. Ankara Hükümeti’nin kontrolünde olan Ankara-Eskişehir demiryolu hattında ulaşım, gerekli malzeme ve personel yetersizliği nedeniyle zor şartlar altında, trenle 20 saatten

8 Atilla Sandıklı, *Atatürk’ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler*, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2014, s. 83-84.

9 Durmuş Yalçın-Yaşar Akbıyık-Yücel Özkaya vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007, s. 437-440.

10 Fehim Kuruloğlu, “27 Mayıs Darbesi Sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği İle İlişkiler (1960-1965)”, *Karadeniz Araştırmaları (Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi)*, S. XIV/54, Yaz 2017, s.190.

11 Seyfi Öngider, *Çankaya’nın Bütün Adamları*, Aykırı Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 2006, s.56.

12 M. Selçuk Özkan-Abidin Temizer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 9, 2009, s. 319-320.

13 Hüsnü Özlü, “İkinci Dünya Savaşı’nda Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere’den Sağlanan Askeri Yardımların, Türkiye’de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, Güz 2012, s. 450-451.

Müttefik Devletlerin Türkiye'yi II. Dünya Savaşına Dahil Etme Girişimleri ve İnönü Churchill Görüşmesi

fazla sürmekteydi. Türkiye'nin dış ticaretini gerçekleştirmiş olduğu limanlarının büyük kısmı da işgal güçlerinin denetimi altına girmişti. Ancak bütün bu olumsuz şartlara rağmen Milli Mücadele, Türkiye'nin birçok bölgesinde faaliyete geçirilen Milli Cemiyetler ve Türk Milletinin destek ve katkılarıyla başarıyla sürdürülmüştür.¹⁴

Milli Mücadele'nin ilerleyen yıllarında düzenli ordunun kurulması aşamasında giderlerin merkezi hükümet tarafından karşılanması kararı sonucu maddi kaynak ihtiyacı artmaya başladığından TBMM Hükümeti önlem olarak Anadolu'dan toplanan vergilerin İstanbul'a gönderilmesini engellemiştir. Buna ek olarak Batı Cephesi'nde yer alan birliklerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla TBMM, 5 Ağustos 1921 tarihinde toplanarak çıkarılan kanunla Atatürk'e Başkomutan salâhiyeti vermiştir. Atatürk kendisine verilen yetkiyi kullanarak 07.08.1921 tarihinde Milli Yüklümlülükler anlamına gelen 10 maddelik kanunu ilan etmiştir. Buna göre kısaca; Anadolu'da cephe gerisinde yaşayan bütün vatandaşların maddi ve manevi her türlü yardımlarına müracaat edilmiştir.¹⁵ Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması sonucu, diplomatik görüşmelerin başladığı Lozan'da ilk etapta anlaşma sağlanamayarak görüşmeler kesilmiştir. Bu dönemde Türkiye için büyük önem arz eden ekonomi politikasının tespit edilmesi amacıyla İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Türkiye'nin bir çok bölgesinden 1035 kişiden oluşan çeşitli meslek erbabının yer aldığı kongreyi açan Mustafa Kemal Atatürk özetle; *"...Beyler, tarih ilmi ulusların kalkınma ve gerileme nedenlerini araştırırken askeri, siyasal ve toplumsal birçok sebep sıralamaktadır. Ancak, bir milletin kalkınma ve çökmesiyle ilgili en can alıcı sebep milletin ekonomik durumudur. Türk toplumu ekonomik bağımsızlığını sağlayamadığı takdirde, Türkiye'nin tam bağımsızlığından bahsedilmesinin mümkün olmadığını"* belirtmiştir.¹⁶ Aslında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda büyük katkıları olan lider kadro, ülke kalkınmasının yolunun gelişmiş ülkeleri takip ederek onların sahip oldukları ekonomik gücün modern tarım ve sanayileşmeden geçtiğine inanmışlardır. Bu sebeple Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ülkenin kalkınması için dış yatırım imkanlarının genişletilmesi amacıyla liberal ekonomi sistemi benimsenmiş ve Türkiye'ye yatırım yapmak isteyen yatırımcılara yönelik teşvik yasaları kabul edilmiştir.¹⁷

Lozan Barışı ile tespit edilmiş olan gümrük vergilerindeki geçiş dönemi 1929 yılında sona ermiş ve Türkiye dış ticarete uygulanan vergileri kendisi istediği şekilde düzenleme imkanı elde etmiştir.¹⁸ Ancak, dış ticarete Türkiye açısından işler istenildiği gibi gitmemiş, 1929 senesinde New York'ta dünya ekonomisini derinden etkileyen büyük bir ekonomik kriz ortaya çıkmıştır.¹⁹ Ekonomi tarihinde *"Kara Perşembe"* olarak anılan 24 Ekim 1929'da, borsa işlemlerinde sadece bir günde 4.000.000.000 dolar civarında kayıp oluşmuştur. Bu gelişmelerden başta ABD ve Avrupa olmak üzere bütün dünya ticareti olumsuz yönde etkilenmiş dış ticaret adeta durma noktasına gelmiştir.²⁰ Ekonomik Kriz ile birlikte dünyanın önde gelen sanayi şirketlerinde büyük çapta işten çıkarmalar başlamış, birçok üretim tesisi kapanmış, milyonlarca insan işini kaybetme noktasına gelmiş ve yaşam standardında büyük

14 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları, Ankara, 1974, s. 89.

15 Ahmet Emin Yaman, *Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi (1919-1922)*, Ankara, 1989, s. 89-92.

16 Ceren Utkugün, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri, (1939-1945)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon 2016, s. 20-21.

17 Şahin Yeşilyurt, "Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C.12, S. 27, 2016, s. 295.

18 Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007, s. 51.

19 Enver Özcan, *Ekonomik Bunalmalar*, Ankara, 1981, s. 17; Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl*, (Çeviren: Recep Boztemur), Ankara, 2000, s. 434-435.

20 Mahfi Eğilmez, *Küresel Finans Krizi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 57-58.

ölçüde düşüş görülmüştür.²¹ Ekonomik Krizden bankacılık sistemi de büyük zarar görmüş ve uluslararası alanda 4000 banka iflas ederek kapanmıştır.²² Ekonomik gelişmelerle ilgili olarak T.C. Merkez Bankası yayımlamış olduğu verilerde; Ekonomik Kriz sonrası ilk birkaç yılda, uluslararası ticarete üç kat civarında gerileme göstermiştir.²³ Ekonomik Kriz döneminde tarımda ihracat yapan ülkeler arasında yer alan Türkiye uluslararası ürün fiyatlarının gerilemesi sonucu büyük çapta gelir kaybı yaşamıştır.²⁴ Ekonomideki gelir kayıpları Türkiye'yi önlem almaya sevk etmiş, 1930 yılından itibaren devlet ekonomide daha fazla sorumluluk almaya başlamıştır.²⁵ Özellikle sanayi alanında yatırım yapabilmek amacıyla liberal sistemden devletçiliğe geçiş dönemi yaşanmaya başlanmıştır. Aslında özel sektörün tek başına üstesinden gelmekte zorlanacağı düşünülen büyük çaptaki yatırımların devlet eliyle yapılması amaçlanmıştır.²⁶

Türkiye bu dönemde hazırlamaya başladığı kalkınma planlarını gündeme alarak mümkün mertebe devlet imkanlarıyla sanayileşme hamlesi başlatmıştır.²⁷ Hazırlanan sanayi planına göre kısaca; ülkede yerel üreticilere öncelik tanınması, yapımı düşünülen fabrikaların yer altı ve yer üstü kaynaklarına yakın olması kararlaştırılmıştır.²⁸ Kalkınma planları beşer yıllık olarak hazırlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde çimento, şeker, dokuma, kâğıt, demir, cam, seramik vb. üretim tesislerinin inşa edilmesi planlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1932 senesinde hazırlanarak 1934 yılında işleme konulmuştur. 1936 yılında yirmi fabrika planlanan tarihten çok daha önce tamamlanarak üretime başlamıştır. Birinci Beş Yıllık Plan'ın hedefine ulaşması ve zamanından önce gerçekleştirilmesi üzerine İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı daha kapsamlı hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Ancak 1939'da yeni bir Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine planın uygulanması yürürlükten kaldırılmış ve yapımına başlanan bazı tesislerin inşasının durmasına neden olmuştur.²⁹ Türkiye bu dönemde dikkatini II. Dünya Savaşına çevirerek bu savaşın dışında kalmak ve tarafsızlığını koruyabilmek için uluslararası alanda yoğun çaba harcamış ve başarılı olmuştur. Ancak savaş ekonomisi uygulamak zorunda olması sebebiyle başta Varlık Vergisi olmak üzere birtakım yeni vergiler getirilmesi ülkede büyük sıkıntılar yaratmıştır.³⁰

II. Dünya Savaşı öncesi Avrupa'daki gelişmelere kısaca bakılacak olursa; I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleriyle birlikte hareket eden İtalya savaş sonunda galip tarafta yer almasına rağmen beklentilerini karşılamaktan uzak kalmış ve ülkede çöken ekonomik durum sebebiyle oluşan kaostan etkisiyle 1922 yılında Mussolini iktidara gelmiştir.

21 Selwyn Parker, *Büyük Çöküş, 1929 Krizinin ve Dünyanın Ekonomik Buhrana Sürüklenişinin Öyküsü*, (Çeviren: Burcu Çekmece), Ankara, 2008, s.148-152.

22 Mahfi Eğilmez, *a.g.e.*, s. 58.

23 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası yetkililerinin 10.07.1936 tarihinde hazırlamış oldukları rapora göre; Dünya ticaret hacmi, 1929 yılında 142.500.000.000 TL iken, 1930 yılında 114.400.000.000 TL'ye, 1931 yılında 81.900.000.000 TL'ye, 1932 yılında 54.900.000.000, 1933 yılında ise; 49.500.000.000 TL'ye gerilemiştir. Daha geniş bilgi için bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155.5, s. 2.

24 İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa, 1998, s. 19-21.

25 İbrahim Mert Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2013, C. 32, S. 54, s. 136-137.

26 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938)*, C. III, İstanbul, 1999, s. 350.

27 Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Yıl: 2007, C. XXIII, S. 2, s. 69.

28 Miray Özden, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma Olgusunda Dış Ticaretin Yeri ve Önemi: Türkiye Örneği*, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2014, s. 83-84.

29 İbrahim Mert Öztürk, *"a.g.m."*, s. 137.

30 O. Murat Koçtürk, Meryem Gölalan, "1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, C. 45, S. 2, 2010, s. 59.

Müttefik Devletlerin Türkiye'yi II. Dünya Savaşına Dahil Etme Girişimleri ve İnönü Churchill Görüşmesi

Mussolini, İtalya'ya haksızlık yapıldığını ve aynı safta yer almalarına rağmen I. Dünya Savaşı sonunda asıl ganimeti İngiliz ve Fransızların elde ettiklerini düşünerek bütün planlarını bu ülkelerle mücadele üzerine kurduğunu açıkça belirtmiştir. İtalya Başbakanı, Balkanlardan Habeşistan'a kadar uzanan çok geniş bir alanın İtalya'ya ait olması gerektiğini birçok platformda anlatmaktan çekinmemiştir.³¹ İtalya yayılmacılık konusunda Alman Hükümeti'nin de desteğini alarak, 1936'da Habeşistan topraklarını ele geçirmiş, Ege Denizi'nde bulunan On iki adayı silahlandırmış, 1939 yılı başlarında ise Arnavutluk topraklarını işgal altına almıştır. İtalya bu tutumuyla yeni bir savaşın başlamasına sebep olan ülkelere biri olmuştur. Avrupa'daki bu gelişmeleri yakından takip eden Türk basını da olaylara geniş yer ayırmıştır.³²

Yeni bir dünya savaşının başlamasında etkisi olan bir diğer ülke de 1933 yılında iktidara gelen Naziler yönetimindeki Almanya olmuştur. I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Almanya, büyük çapta savaş tazminatı ödemeye mahkum edilmiş ve en önemli bölgelerini Fransızlara bırakmak zorunda kalmıştır. Almanya'nın yaşamış olduğu hezimet seçim döneminde iyi değerlendiren Hitler 1933 seçimlerini kazanarak iktidara gelmiştir. Almanya'nın dış siyasetini İngiltere ve Fransa ile mücadele üzerine kurarak Versay Antlaşması'nın devam edemeyeceğini dile getirmeye başlaması barışı tehlikeye atan unsurlardan biri olmuştur.³³ II. Dünya Savaşı öncesi Almanya ve İtalya, aralarında ittifak kurarak yayılmacı politikalarına hız vermişlerdir. 1938 yılında Türkiye dış siyasette diplomatik girişimlerini artırarak 12 Mayıs 1939'da Ankara'da yapılan görüşme sonunda Türkiye ile İngiltere arasında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. 31 Mayıs 1939 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanlığı; Türkiye ve İngiltere hükümetleri arasında imzalanan bu antlaşmanın uluslar arası dengelerde bir değişim getirdiğini belirtmiştir.³⁴ Türkiye uzun süreden beri görüşme halinde olduğu Fransa ile de Hatay Meselesi konusunda 23 Haziran 1939'da imzalanan Ankara Antlaşmasıyla, Hatay ve İskenderun bölgesinin Türkiye'ye katılmasını sağlamıştır.³⁵ Bu antlaşma ile Türk-Fransız ilişkileri yeni bir boyut kazanmış ve iki ülke arasında işbirliği giderek artmaya başlamıştır.³⁶

Bu dönemde Almanlar Sovyetlerle yakın ilişkiler kurmaya başlayınca, Ankara'da bir araya gelen Türk, İngiliz ve Fransız temsilcileri 19 Ekim 1939 tarihinde üçlü antlaşma imzalamışlardır.³⁷ Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile bir araya gelerek imzalamış olduğu bu antlaşma Müttefik Devletlerle bağını güçlendirmesine zemin hazırlamıştır.³⁸ Türkiye imzalamış olduğu antlaşmalara rağmen II. Dünya Savaşı sonuna kadar tarafsızlık politikasını devam ettirmiştir. Bu dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yönetimindeki devlet adamları Atatürk döneminde uygulanan dış siyaset tecrübelerini kendilerine rehber edinerek savaş dışında kalmaya özen göstermişlerdir.³⁹

31 Müzehher Yamaç, "Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk - Fransız Antlaşması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Bahar 2019, S. 99, s. 218.

32 Ulus Gazetesi, 30 Haziran 1936, s. 4.

33 Emrah Biner, *a.g.e.*, s. 5-6.

34 Ali Fuad Erden, İsmet İnönü, (Sadeleştirilenler; Olcay Öner Toy-Nurullah Çetin), Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 214.

35 Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, Yıl: 2010/2, s. 256

36 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt 2, On Birinci İnikat, İkinci Celse, 12.05.1939 Cuma, s. 67-68.

37 Tuğba Korhan, "İkinci Dünya Savaşı'nda Mersin ve İskenderun Limanları", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, C. 2, S. 11, s. 2.

38 Müzehher Yamaç, «a.g.m.», s.221.

39 Feyzullah Ezer, *Rifat Özdemir'e Armağan*, İstanbul, 2018, s. 613.

1 Eylül 1939 tarihinde Alman güçlerinin Polonya topraklarına girmesine sessiz kalmayan Fransa ve İngiltere hükümetleri, işgalden iki gün sonra Almanlara savaş ilan etmişlerdir. Avrupa'da başlayan savaş ortamı hızla yayılarak tüm dünyayı etkisi altına almıştır.⁴⁰ Savaşın başlangıcında Ankara'yı ziyaret eden İngiltere Dışişleri Bakanı M. Eden, Nazi işgaline uğrayan Yunanistan'ın vermekte olduğu mücadeleye Türkiye'nin destek olmasını talep etmiştir. Ancak Türk Hükümeti ve Genelkurmay Başkanlığı bu talebin maceraya atılmak olduğunu belirterek kabul etmemişlerdir. 1941 yılında ise benzer bir işbirliği isteği Almanya'dan gelmiştir. Görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gelen Büyükelçi Pepen, Alman güçlerinin Türkiye üzerinden geçmesine izin verilmesi halinde, Almanya'nın Türk devletine birtakım yardımlar sağlayacağını bildirmiş, ancak bu girişimlerden netice alınamamıştır.⁴¹

2. II. Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletlerin Türkiye Üzerindeki Baskı Politikaları

Atatürk Türkiye'nin dış politikada izlemesi gereken yolun mümkün mertebe milli güce dayanmasını barışçı ve ülke çıkarlarına uygun olmasını istemiştir.⁴² Atatürk Türk Milleti'nin güçlü, güvenli ve müreffeh içinde yaşaması için milli bir siyaset izlemesi ve bütün kuruluşlarımızın da buna göre düzenlenmesi gerektiğine inanmıştır. Atatürk, 1923 yılında Türkiye'nin izlemesi gereken dış siyasetle ilgili yapmış olduğu bir konuşmada; *"Türkiye Cumhuriyeti'nin izleyeceği dış siyaset tesadüfi ve keyfilik içermez. İzlememiz gereken siyaset katıyetle Türk halkının kabiliyet ve ihtiyaçları ile uyumlu olmalıdır"* demiştir. Kuruluşundan itibaren uluslararası siyaseti yakından izleyen Türkiye, Lozan Barışı ile çözüme kavuşmayan meseleleri diplomasi yoluyla çözmeye çalışmıştır. Bu dönemde Sovyet Rusya ile yapılan görüşmeler sonunda 1925 yılında saldırmazlık ve iyi komşuluk antlaşması yapılmış, Balkan ve Avrupa ülkeleriyle de birtakım antlaşmalar imzalanmıştır. 1930 sonrası Avrupa'da uluslararası gerginliklerin giderek artmaya başlaması üzerine Türkiye başta Balkan ülkeleri olmak üzere birtakım ittifaklar kurulmasında öncü rol oynamıştır. 1934 yılında Balkan Antantı, 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi İmzalanmıştır. 1937 yılında ise İran'da Sadabad Paketi imzalanmış, uzun süreden beri devam eden Türk-Fransız görüşmeleri de neticelenerek Hatay Meselesi Türkiye lehine çözüme kavuşmuştur.⁴³

Atatürk 10 Kasım 1938 tarihinde aramızdan ayrılmış ve Cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü seçilmiştir. Cumhurbaşkanı değişmesi üzerine Başbakan Celal Bayar istifa etmiş ve yeni hükümeti kurma görevi tekrar kendisine verilmiştir. Bir süre görevini devam ettiren Celal Bayar tekrar istifa etmiş ve bu kez hükümeti kurma görevi İçişleri Bakanı Doktor Refik Saydam'a verilmiştir.⁴⁴ 26 Aralık 1938 tarihinde toplanan CHP kurultayı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü CHP'nin sürekli lideri (*Milli Şef*) ilan etmiştir.⁴⁵ 1939'da II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması ile uluslararası alanda Türkiye zorlu bir diplomasi trafiğine girmiştir. Bu yıllarda İngiltere liderliğindeki Müttefik Devletleri ve Almanya liderliğindeki Mihver Devletleri, coğrafi konumunun da etkisiyle Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokabilmenin gayreti içerisinde olmuşlardır. Türkiye savaş boyunca her iki bloktan sürekli

40 Hüseyin Kalemli-Ufuk Erdem, "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları ile Gönderdiği İnsani Yardımlar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 46, 2011, s. 206.

41 Cemal Anadol, *Büyük Türk Mareşali Fevzi Çakmak*, Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul, 2001, s. 96-97.

42 Mahmut Bolat, "Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri" *Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 7, Sayı 1, (2006), 45-74s. 48-49.*

43 Günay Çağlar, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 15, Erzurum, 2000, s.318-319.

44 Erdinç Tokgöz, *a.g.e.*, s. 115.

45 Mustafa Albayrak, "Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı", *Ankara Barosu Dergisi*, 2014/1, s. 297.

Müttefik Devletlerin Türkiye'yi II. Dünya Savaşına Dahil Etme Girişimleri ve İnönü Churchill Görüşmesi

artan dış baskılar nedeniyle zor anlar yaşamış ve diplomatik manevralarla tarafsızlığını korumaya çalışmıştır.⁴⁶

Aslında Türkiye savaşın dışında kalmayı başararak muhtemel can kayıplarının önüne geçmeyi başarmıştır. Ancak, savaşın Türkiye sınırları yakınlarında da devam etmesi sebebiyle savaş ekonomisi uygulamak zorunda kalması Türkiye'yi derinden etkilenmiştir.⁴⁷ Türkiye'nin, barışın hakim olduğu dönemlerde ortalama 120.000 kişiden oluşan askeri kuvveti, II. Dünya Savaşı'na girme ihtimali karşısında ilan etmiş olduğu seferberlik sonucu 1.500.000 kişilik askeri güce ulaşmıştır. Bu gelişmeler Milli Savunma Bakanlığı giderlerinin büyük oranda artmasına sebep olmuştur.⁴⁸

Türkiye bir taraftan hazırlıklarını tamamlamaya çalışırken diğer taraftan da Balkanlardaki Alman işgallerini yakından izlemeyi sürdürmüştür. Alman Hükümeti Türkiye ile diyalog kurma adına bir temsilcisini Ankara'ya göndermiş, temsilci Türkiye'nin iyi niyet göstergesi olarak Türk hükümetinden, basında Almanlar aleyhine yayın yapılmasının önüne geçilmesi talebinde bulunmuştur.⁴⁹ Almanların ani bir manevra ile Sovyet Rusya topraklarına yönelmeleri Türkiye üzerindeki Alman baskısının her geçen azalmasına sebep olmuştur. Bu durumdan faydalanmak isteyen Müttefikler Türkiye'yi saflarına çekebilmek için yeniden harekete geçmişlerdir.⁵⁰ Başta İngiltere olmak üzere Avrupa basını yoğun şekilde propaganda başlatarak, Türkiye'nin tarafsızlığını devam ettirmesi halinde savaş sonunda yalnız ülke konumuna düşeceği hususunda kamu oyu oluşturmaya çalışmışlardır. 1942 yılında Sovyet Rusya ordusunun Stalingrad' ta Alman güçlerine karşı başarı kazanmalarıyla birlikte, Sovyet basını da Türkiye'nin vakit kaybetmeden Müttefik Devletler safında yerini alması gerektiği yönünde yayınlar yapmaya başlamıştır.⁵¹

İngiliz Hükümeti II. Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren, Türkiye'yi Müttefik Devletler safına katabilmek amacıyla müteakip defalar görüşmeler yapmış ve çeşitli yardım vaatlerinde bulunmuştur. Bu yardımları kimi zaman detaylandıran İngiltere yardımıyla ilgili olarak bir takım yol güzergâhları tespit etmiştir. Bu yol güzergâhlarının üçü Türkiye'nin güney bölgelerinden oluşmuştur. Müttefik kuvvetleri tarafından çeşitli nedenlerle kullanılması planlanan güzergâhların birincisi; Mersin-Ulukışla yolu, ikincisi İskenderun Limanını Adana üzerinden Tarsus'a bağlayan yol, üçüncüsü Silifke-Karaman yolu olarak belirlenmiştir. İç Anadolu bölgesi ise dördüncü bölge olarak tespit edilmiştir. İngiltere tespit etmiş olduğu bu bölgelere uzman ekipler göndererek daha detaylı incelemeler yaptırmıştır.⁵² II. Dünya Savaşı sırasında savaşın seyrine göre Türk basını da yayınlarına yön vermeye ve mümkün mertebe tarafsız yayın yapmaya çalışmıştır. 1941-1943 yılları arasında Alman kuvvetlerinin üstün gözüktüğü dönemde Türk basını da Alman üstünlüğünü konu alan yayınlara daha fazla yer vermiştir. 1943 yılı sonlarından itibaren

46 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1987, s. 407.

47 Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara 2004, s. 420.

48 Meral Balcı, "Varlık Vergisi ve Uygulamalarının Demokrat Parti'nin Seçim Çalışmalarında Kullanılması", *The Journal Of Academic Social Science Studies (Jasss)*, Number: 63, Winter II, 2017, s. 375-376.

49 Cemil Koçak, "Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı", *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, S. 2, Ankara, 1995, s.156.

50 Çağrı Erhan-Ersin Embel, "Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler", *Bilgi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 72, Kış 2015, s.153.

51 Mustafa Ceyhan, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yabancı Propaganda ve Türk Basını*, Gazı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s. 79-80.

52 Tuğba Korhan, "a.g.m.", s.3.

Almanlar artık üstünlüklerini kaybetmeye başladıklarından Türk basınında Müttefik Devletler lehine yapılan yayınlarda artış gözlenmeye başlamıştır.⁵³

II. Dünya Savaşı'nın ilerleyen dönemlerinde ABD'nin Müttefik Devletler safında savaşa girmesi savaşın gidişatını değiştirmiştir. 1944 yılından itibaren Türk basınında da Müttefik Devletlerin Almanlar üzerindeki baskılarını giderek artırdıkları yönünde yayınlara başlanmıştır.⁵⁴ 1945 yılından itibaren ise durum Mihver Devletler aleyhine dönmüş, ABD ve Sovyet Rusya güçleri Alman sınırlarından girmeye başlamışlardır.⁵⁵ Bu gelişmeler üzerine 8 Şubat 1945 tarihinde bir araya gelen Müttefik Devletler delegeleri; Türkiye'den en kısa sürede Almanya ve Japonya'ya karşı savaş ilan etmesini etmişlerdir. Türk Hükümeti bu isteği kabul ederek Mihver grubunda yer alan devletlere savaş ilan etmiştir. Kısa süre sonra da Mihver Devletlerde işler daha da kötüye gittiğinden Almanya ve Japonya Devletleri yenilgiyi kabul ederek barış istemişlerdir.⁵⁶

Türkiye'nin kendi iç politikasına bakıldığında savaşın dışında kalmayı başarmış olsa da savaş tehdidinde karşı teyakkuz durumunda olmak zorunda kalmıştır. Uzun süren savaş yılları sebebiyle ekonominin bozulması, getirilen yeni vergiler vatandaşlar arasında tepkilere ve hükümete olan güvenin azalmasına neden olmuştur.⁵⁷ Bazı kesimlerin savaş ekonomisini fırsata çevirerek karaborsacılık ve tefecilikle haksız kazanç elde etmeleri gelir dağılımı dengesini bozmuş, hükümetin bazen sert önlemler almasına rağmen bu gelişmelerin önüne geçilememiştir.⁵⁸

3. İnönü-Churchill Görüşmesi (30-31 Ocak 1943)

Türkiye Avrupa'da savaşın başlamasıyla birlikte tarafsız kalmayı kendi çıkarları açısından uygun bulmuş ve bu çizgisini savaşın sonuna kadar devam ettirmeye çalışmıştır. Savaş yıllarında her iki blokta savaşan devletler de Türkiye'yi saflarına çekebilmek için diplomatik girişimler başlatmışlardır. Başbakan Churchill Türk yetkilileri kendi yanlarında görebilmek için girişimde bulunarak ilki 1940 yılında olmak üzere generallerinden Marshall'ı müteakip defalar Türkiye'ye göndermiş, ancak Ankara'da yapılan görüşmelerden olumlu bir netice alınamamıştır. Churchill Türkiye ile ilgili girişimlerine devam ederek Sovyet Rusya Devlet Başkanı Stalin'e göndermiş olduğu mektupta; Türkiye'nin kendi saflarında savaşa katılmasının Müttefikler açısından hassasiyet oluşturduğunu ve güçlerinin artacağını belirtmiştir. Churchill, Ağustos 1942'de ABD ve Rus ortaklarıyla gerçekleştirdiği görüşmede; Müttefiklerin başarılarının yolunun İtalyanları saf dışı ederek yerine Türklerin dahil edilmesinden geçtiğine vurgu yapmıştır. 1942 yılı sonlarından itibaren II. Dünya Savaşı'nın seyri Mihver Devletleri aleyhine gelişmeye başlamıştır. Alman birlikleri Afrika'nın kuzey bölgeleri ve Rus topraklarında durdurulmuş ve geri çekilmeye

53 Mithat Kadri Vural, "II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak "Tan" Gazetesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. VII, S. 16-17 2008/Bahar-Güz, s. 387.

54 Akşam Gazetesi, Almanların üstünlüklerini kaybettikleri yönünde haberleri "Batıda Müttefik Baskısı Şiddetlendi" şeklinde okuyucularına aktarmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Akşam Gazetesi, 1 Ocak 1945, s.1.

55 3 Şubat 1945 tarihli Akşam Gazetesi "Kızlordu Berlin'i Çevirmeğe Başladı" manşetiyle yurtdışı kaynaklardan elde ettiği bilgileri okuyucusuna duyurmuştur. Akşam Gazetesi, 3 Şubat 1945, s.1.

56 Gothard Jaeschke, I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası. *Türkler*. C.16, Ankara, 2002, s. 1481, (Erişim: 12.05.2018), <http://www.academia.edu/28649882/Turkler>.

57 Sabit, Dokuyan, "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2014, 15 (2), 23-55. s.26-27.

58 Feyzullah Ezer, *Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin İzlemiş Olduğu Ekonomi Politikaları*, Uluslararası Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik (STEM) ve Eğitim Bilimleri Kongresi (3-5 Mayıs 2018), Bildiri Tam Metin Kitabı, Muş 2018, s.188-189.

Müttefik Devletlerin Türkiye'yi II. Dünya Savaşına Dahil Etme Girişimleri ve İnönü Churchill Görüşmesi

zorlanmıştır. Müttefik Devletlerin değişik bölgelerde elde etmiş oldukları kazanımları artırmak adına yeni stratejiler geliştirme ihtiyaçları doğmuştur.⁵⁹

Müttefikler 1943 yılından itibaren birçok cephede zaferler kazanmaya başlamışlardır. Ancak Almanların saldırı gücü kırılmadığından bir takım yeni çözüm yolu arayışları başlamıştır. Bu sebeple Müttefik Devletlerin temsilcilerinden Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt, 12 Ocak 1943 tarihinde savaşın seyri ile ilgili değerlendirme yapılması amacıyla Kazablanka'da bir konferans düzenlenmesine karar vermişlerdir. İki liderin yapmış oldukları görüşme esnasında Churchill Türkiye'nin savaşa katılımı sağlanarak topraklarının Müttefikler tarafından üs olarak kullanılmasını teklif etmiştir.⁶⁰ ABD Başkanı Roosevelt'in danışmanları konuya sıcak bakmasalar da toplantıdan Türkiye'nin görüşmeler yoluyla ikna edilerek savaşa katılması kararı çıkmıştır. Dünya medyası tarafından yakından takip edilen konferans sonunda ABD Başkanı Roosevelt basına verdiği demeçte; Almanya'nın ancak şartsız olarak silah bırakıp teslim olması halinde onlarla görüşme yapabileceğini açıklaması, Türkiye'de kaygı yaratmıştır. Türkiye bunun gerçekleşmesi durumunda Sovyetlerin Avrupa'da büyük güç sahibi olacağını dile getirmeye başlamıştır. Türkiye'nin kaygılarını kendi lehine çevirmeyi arzulayan İngiltere Başbakanı Boğazlar kartını açarak Türk yetkilileri yanına çekmeyi planlamıştır. ABD'li yetkililer ise Türkiye'nin çok fazla işin içerisine girmemesini, özellikle de Yunanistan, Ege adaları ve Balkanlardan uzak tutulmasını istemişlerdir. Bunun yerine Türkiye ile askeri alanda yapılması planlanan faaliyetlerin İngiltere tarafından yürütülmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁶¹

Kazablanka'da alınan karar gereği Roosevelt ve Churchill, 25 Ocak 1943'te Türkiye ile irtibata geçerek görüşme isteklerini iletmışlerdir. Türkiye adına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü her iki lidere olumlu cevap vererek görüşme taleplerinin memnuniyetle kabul edildiğini bildirmiştir. Türkiye'nin bu ziyaretle ilgili olumlu yaklaşımında Sovyet Rusya'nın Stalingrad'da Almanlara karşı göstermiş oldukları askeri başarının da etkisi olmuştur. Müttefik Devletler Adına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmesi kararlaştırılan Churchill ziyaret öncesi Ankara'ya yazılı bir görüşme içeriği göndermiştir. Bu belgede Churchill; Türk ordusunun savaşa girmek için askeri donanım açısından eksiklerinin olduğunu ve Türk yetkililerin izlemekte oldukları dış politikayı daha net bir şekilde anladığını açıklamıştır. Türkiye Müttefikler yanında savaşa girmeye karar verirse, ABD ve İngiltere hükümetlerinin asgari 25 uçak filosu göndereceğini taahhüt etmiştir. Churchill savaş sonunda da Türkiye'ye desteklerinin devam edeceğini ve Türkiye'nin masa başında yerini almasını arzu ettiklerini söylemiştir.⁶²

Kazablanka'da iki liderin görüşmesi sonunda alınan karar gereğince, Türkiye ziyareti gerçekleştiren Churchill ile Cumhurbaşkanı İnönü arasında müzakere düzenlenmiştir.⁶³ Adana- Mersin Demir Yolu hattı üzerinde bulunan Yenice Tren İstasyonu'nda bir tren vagonunda 30 Ocak'ta bir araya gelen iki liderin görüşmesi iki gün sürmüştür. İnönü'ye, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve üst düzey yetkililer eşlik etmiştir.⁶⁴ Churchill ise görüşmelere, İngiliz Genelkurmay Başkanı ve üst düzey askeri yetkililerin bulunduğu kalabalık bir heyetle katılmıştır. Görüşmenin önemli kısmını, Türkiye'nin Müttefik

59 Hüsnü Özlü, "a.g.m.", s. 465.

60 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), T.C. Hariciye Vekâleti, 030. 10, 00.00 235, 588, 3, 11 Şubat 1943.

61 Osman Yalçın, "a.g.m.", s.707.

62 Cevdet Teke, "II. Dünya Savaşı'nda Adana Görüşmeleri ve Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9 S. 45, Ağustos 2016, s. 303.

63 Osman Yalçın, "a.g.m.", s. 709.

64 Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S.11, Samsun 2010, s. 258.

Devletlerle aynı safta yer alması, ihtiyaç duyulan savaş malzemesi ve diğer araç-gereçlerin temin edilmesi konuları oluşturmuştur.⁶⁵ Görüşmeler sırasında Churchill, Türkiye'yi tehlikeye atma gibi bir gayelerinin olmadığını, çünkü bu ülkenin tehlikeye girmesi durumunda bundan kendilerinin de olumsuz etkileneceğini, bu bakımdan savaşa katılması halinde ABD ve İngiltere'nin bütün imkânlarını kullanarak Türkiye'nin eksiklerini tamamlama hususunda kararlı olduklarını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de; stratejik önemi dolayısıyla Türkiye'nin birçok bölgesinin tahkim edilmesi gerektiğini, bunun temin edilmesinin Müttefiklerin menfaatine olacağını, ancak İngilizlerin Türkiye'nin herhangi bir bölgesine üs kurmalarına olumlu bakmadığını açıklamıştır. Türk heyetini ikna etmekte kararlı olan Churchill; Türkiye'nin bütün altyapı ve savaş malzemesi gereksinimlerinin karşılanacağını belirtmiş, ancak, Türk heyeti tarafından hazırlanan 50 tümenlik ihtiyaç malzemesi listesinin abartılı olduğunu, bunun yerine 25 uçak filosu savaş malzemesi, gerektiğinde tanklar ve uçaksavar birliklerinin de devreye gireceğini tekrar etmiştir. Ayrıca Türk ordusunun modernize edildiği taktirde üstün başarı kazanacağına inancının tam olduğunu belirtmiştir.⁶⁶

Aslında Churchill, Kazablanka toplantısından sonra Türkiye'ye büyük ümitlerle gelmiştir. Churchill görüşmeler sırasında Türk heyetini Sovyet Rusya tehdidi ile endişelendirmeye çalışırken, Türk heyetinin konuya hakim olarak tehlikeyi net bir biçimde Churchill'e bildirmesi, Churchill'in Türk tarafını sakinleştirme gayretine dönüşmüştür. İnönü-Churchill görüşmesinin ikinci gününde 31 Ocak 1943 tarihinde genellikle askeri faaliyetler üzerinde durulmuş ve kısaca şu konular gündeme gelmiştir;

1. Türk Hükümeti'nin ihtiyaç duyduğu bir yıllık silah ve mühimmatın İngiltere Hükümeti tarafından tedarik edilmesi,
2. Türkiye, Müttefikler safında savaşa katıldığı taktirde, stratejik açıdan öneme haiz başta İstanbul ve İzmir gibi şehirler olmak üzere İngiltere Hükümeti'nin hava savunmasına destek olması,
3. Türkiye'nin ihtiyaç duyması halinde İngiltere Hükümeti'nin kara savunma birlikleri göndermek suretiyle Türk birliklerine destek olması,
4. Türkiye, Müttefikler safında savaşa katıldığı taktirde, Müttefiklere ait bir hava filosunun Türkiye'de konuşlandırılmasının temin edilmesi,
5. Türk topraklarına komuta kademesi Türkiye'de olmak şartıyla İngiltere tarafından tanksavar ve uçaksavar birliklerinin konuşlandırılması,
6. Türk Devleti'nin ihtiyaç duyacağı silah, mühimmat vb. destek ünitelerinin listesinin verilmesi ve bunların İngiltere Hükümeti tarafından temin edilmesi karar altına alınmıştır.

İki liderin görüşmesinde yer alan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve diğer yetkililer askeri destek konusunda ele alınan hususların daha net bir şekilde belirlenmesi ve Türkiye'nin çıkarlarını tam anlamıyla karşılaması için yoğun çaba harcamışlardır. Türk ordusunun tahkim edilmesi konusunda ortaya çıkan sorunlar tartışılmış ve İngiliz heyetinin aşırı istek ve talepleri sınırlandırılmaya çalışılmıştır. İngiliz heyeti içerisinde yer alan askeri yetkili General Alan Brooke'nin; *"Türkiye'ye şu ana kadar önemli bir katkıda bulunamadık.*

⁶⁵ Osman Yalçın, "a.g.m.", s.709.

⁶⁶ Mehmet Pınar, *Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel'de Siyasi Hayat (1923-1950)*, Hiper Yayın, İstanbul, 2018, s.364.

Müttefik Devletlerin Türkiye'yi II. Dünya Savaşına Dahil Etme Girişimleri ve İnönü Churchill Görüşmesi

Bu husus bizim açımızdan şu andan itibaren daha büyük önem arz etmektedir. Sanırım bizler de Türkiye'yi desteklemek ve iyi bir konuma getirmek isteriz” şeklinde açıklama yapması Türk heyeti ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁶⁷

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü liderliğindeki Türk komuta heyetinin görüşleri kısaca; şu şekilde olmuştur;

1. Türkiye savaşa katıldığı takdirde ihtiyaç duyacağı silah ve mühimmatın temin edilmesi,
2. İhtiyaç halinde her türlü motorlu aracın İngiltere tarafından temin edilmesi,
3. Demiryolu ve karayolu ulaşımı için lokomotif, kömür ve benzin temini,
4. Demiryolu yetersiz kaldığı durumlarda gerekli deniz taşıtları ihtiyacının karşılanması,
5. Türk Hava Kuvvetlerinin ihtiyacı halinde uçak ve teçhizatın temin edilmesidir. Ayrıca görüşmelerde Alman ve İtalyanlardan elde edilen savaş ganimetlerinden Türkiye'ye verileceklerin listeye ilave edilmesi kara altına alınmıştır. Müttefikler tarafından temin edilecek savaş malzemesi ve araçların kullanılması için Türk personele eğitim verilmesi hususu da gündeme gelmiş ve kabul edilmiştir.⁶⁸

İnönü-Churchill görüşmesi bazı siyasi çevreler tarafından “*sağırılar diyalogu*” olarak ta adlandırılmıştır. Böyle düşünülmesinin sebebi görüşme boyunca iki liderin karşı fikirlerde olmaları ve görüşme sona erdiğinde heyetlerin hedeflerine ulaştıkları izlenimi edinmelerinden kaynaklanmıştır. Aslında görüşme sonunda ortaya çıkan tablo Churchill'in istediklerini elde edemediğini göstermiştir. Churchill, Türkiye'ye sağlayacakları savaş araçlarıyla ordunun modernize edilmesinden sonra Türkiye'nin Müttefikler safında savaşa girebileceğini belirterek Türk yetkilileri ikna etmeye çalışmıştır. Görüşmeler sırasında İnönü yapmış olduğu açıklamada; “*Müttefikler tarafından ortaya konulan istekleri gayet doğal karşılıyoruz. Bize böyle bir istek geldiğinde, kendi aramızda değerlendirerek muahaplarımıza en uygun yanıtı ileticeğimizden emin olabilirsiniz*” şeklinde diplomatik nezaketle cevap vermiştir. Churchill, aslında Müttefik devletlerin Stalingrad ve Kahire’de kazanmış oldukları zaferlerle, Türk topraklarına kuzey ve güneyden gelebilecek Alman saldırılarının büyük ölçüde önlendiğini, ancak Almanların Ortadoğu petrollerine ulaşmak için taarruza geçebileceğini, Türkiye'nin bu noktada desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Churchill; Almanların bu bölgeye taarruzu beklenmeden kuzeyden Sovyet birlikleri, güneyden ise Türkiye üzerinde Müttefik kuvvetlerin karşı taarruz başlatmaları halinde savaş sona erebilir. Bu yüzden Türkiye Hükümeti'nin ivedilikli Müttefikler safında yer alması icap ettiğini söylemiştir. Adana görüşmesi Müttefik Devletler açısından herhangi bir somut netice elde edilemeden sona ermiştir.⁶⁹

67 Osman Yalçın, “a.g.m.”, s.710-711.

68 İzzet Öztoprak, “*İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü*”, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildiriler, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997-İstanbul, Gnkur. Basımevi, Ankara,1998, s.184-185.

69 Cevdet Teke, “a.g.m.”, s.304.

Sonuç

1914 yılında başlayan ve dört yıl süren I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalar itilaf ve İttifak grubunda yer alan devletlerden bazılarını memnun etmemiş, savaşın nedeni olan birçok sorun çözülemeyerek ileri tarihlere ertelenmiştir. Savaştan çekilerek ağır şartlar içeren Versay Antlaşması'nı imzalayan Almaya ve galip devletler grubunda bulunduğu halde hak etmiş olduğu payı alamadığını düşünen İtalya devletleri dış politikalarını gözden geçirerek revizyonist bir yaklaşım göstermeye başlamışlardır. Atatürk yönetiminde iyi komşuluk, dostluk ve barış ilkesini benimseyen Türkiye ise Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerindeki gelişmeleri yakından izleyerek akılcı, gerçekçi ve barışçı bir dış siyaset benimsemiştir. Türkiye Lozan Barışı ile çözüme kavuşmayan sorunları ilgili ülkelerle diyalog yoluyla yeniden ele alarak çözmeye çalışmıştır.

1930 yılından itibaren Avrupa ülkeleri arasında başlayan siyasi karışıklıklar üzerine Türkiye, Balkanlar ve Ortadoğu'da komşularıyla işbirliği ve barışın tesis edilmesi yönünde hareket ederek birtakım ittifaklar oluşmasını temin etmiştir. Ancak, Avrupa'nın bazı ülkelerinde iktidara gelen yeni yönetimlerin yayılcı politikaları sonucu 1 Eylül 1939 tarihinde birçok cephede ortaya çıkan savaş nedeniyle Balkanlar ve Ortadoğu ülkeleriyle imzalanan antlaşmalar yürürlükten kalkmıştır. Atatürk'ün vefatı sonrası Cumhurbaşkanı seçilen İnönü döneminde dünyayı etkisi altına alan savaş süresince Türkiye tarafsızlığını koruyabilmek adına büyük çaba harcamıştır. Ancak stratejik konumunun da etkisiyle her iki blokta savaşan devletler, Türkiye'yi yanlarında görebilmek için çeşitli vaatlerde bulunmuşlardır. İsmet İnönü yönetimindeki Türkiye bütün dış baskılara karşı koyarak savaşın dışında kalmayı başarmıştır.

II. Dünya Savaşı boyunca çok sayıda yabancı elçi ve devlet adamı Ankara'ya gelerek Türk yetkilileri saflarına katma hususunda ikna etmeye çalışmıştır. Bunlardan en önemlisi İnönü ve Churchill arasında 30 Ocak 1943'te gerçekleşen ve iki gün boyunca devam eden Adana görüşmesi olmuştur. Bu görüşmesinin gerçekleşmesinde büyük rolü olan İngiliz Başbakanı Churchill, Alman ordusunun baskısına giren Sovyet güçlerine yardımcı olmayı, Balkan topraklarında yeni cephele oluşturarak Almanları oyalamayı ve mümkün olursa yenmeyi planlamıştır. İngiliz liderin bir başka projesi de Alman kuvvetlerinin tutunmasında büyük katkı sağlayan petrol ikmal tesislerinin ortadan kaldırılmasıydı. Churchill'e göre; bu planların başarıya ulaşmasının yolu, Türkiye'nin Müttefik Devletler yanında savaşa girmeyi kabul etmesinden geçiyordu. Churchill, Kazablanka'da savaşta gelinen noktayı ele almak üzere bir araya geldiği ABD Başkanı Roosevelt'e, Türkiye'nin Müttefikler yanında savaşa girmesi gerektiği fikrini kabul ettirdi. Churchill ve Roosevelt görüşmede alınan kararları Sovyet lideri Stalin'in de onayını aldıktan sonra Türkiye ile bir görüşme ayarlanması konusunda harekete geçtiler.

Churchill ve Roosevelt'in, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Müttefik Devletler adına görüşme talepleri 25 Ocak 1943 tarihinde iletildi. İsmet İnönü göndermiş olduğu cevabi mesajında görüşme isteğinin memnuniyetle kabul edileceğini bildirdi. Bu gelişmeler üzerine 30 Ocak 1943 tarihinde Adana'da gözlerden uzak bir istasyonda İnönü-Churchill görüşmesinin gerçekleştirilmesine karar verildi. 30 Ocak 1943 tarihinde başlayan ve iki gün süren görüşmelerde temsilcilerin iyi izlenimlerle ayrılmasına rağmen olumlu bir sonuç alınamadı. Bu görüşmelerde Türk yetkililer ordunun donanım eksikliğini Müttefik Devletlere karşı koz olarak kullanarak zaman kazanmaya çalıştılar.

Müttefik Devletlerin Türkiye'yi II. Dünya Savaşına Dahil Etme Girişimleri ve İnönü Churchill Görüşmesi

İnönü-Churchill görüşmesi sonrası Türkiye Müttefik Devletlerle mümkün mertebe bağıni koparmamış, ancak, maceraya atılmak istemediğinden tarafsız kalmaya devam etmiştir. Savaşın sonlarına doğru Müttefik Devletlerin üstünlüğü ele geçmeleri ve artık savaş sonrası dönemlerin konuşulmaya başlandığı bir dönemde Türkiye, Müttefiklerin isteklerini kabul ederek 1945 yılında grubunda yer alan Almanya ve Japonya devletlerine savaş ilan etmiştir.

1945 sonrası yeniden şekillenen dünya düzeninde Türkiye, batılı demokratik ülkelerle yakın işbirliği yapmayı tercih etmiştir. Türkiye, 1948 yılında ABD tarafından uygulamaya konulan ekonomi planına dâhil edilmiştir. 1950 yılında iktidar olan Demokrat Parti ve Menderes Hükümetleri döneminde batı ile ilişkilerini daha da geliştirerek, Nato'ya üye olan Türkiye Avrupa savunmasının önemli aktörlerinden biri olmuştur.

Kaynakça

Akşam Gazetesi, 1 Ocak 1945, s.1.

Albayrak, Mustafa (2014), "Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı", *Ankara Barosu Dergisi*, 2014/1, s. 295-312.

Anadol, Cemal (2001), Büyük Türk Mareşali Fevzi Çakmak, Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul.

Armaoğlu, Fahir (1987), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Aydemir, Şevket Süreyya (1999), Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938), Remzi Kitabevi, C. III, İstanbul.

Balci, Meral (2017), "Varlık Vergisi ve Uygulamalarının Demokrat Parti'nin Seçim Çalışmalarında Kullanılması", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Number: 63, Winter II, s. 373-381.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), T.C. Hariciye Vekâleti, Fon Kodu: 030. 10, 00.00 Yer No: 235, 588, 3, 11 Şubat 1943.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 116. 155.5, s. 2.

Biner, Emrah (2008), II. Dünya Savaşı Döneminde Türk Basınının İngiltere'ye Bakışı, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Bolat, Mahmut (2006), Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi, C. 7, S. 1, 45-74.

Ceyhan, Mustafa (1985), İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yabancı Propaganda ve Türk Basını, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara..

Çağlar, Günay (1985), "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 15, Erzurum, s. 317-323.

Çavdar, Tevfik (2004), Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), Ankara.

Çeliker, İlhan (2018), "Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* Haziran, Yıl 11, S. XXXIV, s. 645-666.

Dokuyan, Sabit (2014), "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 15(2), 23-55.

Eğilmez, Mahfi (2017), Küresel Finans Krizi, İstanbul.

Erden, Ali Fuad (1999), (Sadeleştirilenler; Olcay ÖnerToy-Nurullah Çetin), İsmet İnönü, Bilgi Yayınevi, İstanbul, s. 214.

- Erhan, Çağrı-Embel, Ersin (2015), "Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler", *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 72, Ankara, Kış, s.145-170.
- Eroğlu, Nadir (2007), "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. XXIII, S. 2, s. 63-73.
- Ertem, Barış (2010), "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S.11, Samsun, s. 252-273.
- Ezer, Feyzullah (2018), *Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin İzlemiş Olduğu Ekonomi Politikaları, Uluslararası Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik (Stem) ve Eğitim Bilimleri Kongresi, Bildiri Tam Metin Kitabı*, Muş, s.187-197.
- Ezer, Feyzullah (2018), *Rifat Özdemir'e Armağan*, İstanbul, s. 607-623.
- Jaeschke, Gothard (2002), *I. ve II. Dünya Savaşlarında Türkiye'nin Dış Politikası. Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, C.16, Ankara, s. 1477-1485, (Erişim: 12.05.2018), <http://www.academia.edu/28649882/Türkler>
- Kalemlı, Hüseyin-Erdem, Ufuk (2011), "II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Yunanistan'a Kurtuluş ve Dumlupınar Vapurları İle Gönderdiği İnsani Yardımlar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 46, s. 205-236.
- Koçak, Cemil (1995), "Milli Şef Döneminde Yönetim ve Basın Hayatı", *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, S. 2, Ankara, s.149-160.
- Koçtürk, O. Murat-Gölalan, Meryem (2010), "1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45, (2), s. 48-65.
- Korhan, Tuğba (2018), "İkinci Dünya Savaşı'nda Mersin ve İskenderun Limanları", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, Sayı 11, s. 1-11.
- Kuruloğlu, Fehim (2017), "27 Mayıs Darbesi Sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1960-1965) ", *Karadeniz Araştırmaları (Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi)*, S. XIV/54, Ankara, Yaz, s.189-206.
- Müderrişoğlu, Alptekin (1974), *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları, Ankara.
- Öngider, Seyfi (2006), *Çankaya'nın Bütün Adamları*, Aykırı Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul.
- Özcan, Enver (1981), *Ekonomik Bunalımlar*, Ankara.
- Özçelik, Mücahit (2010), "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, 2010/2, s. 253-269.
- Özden, Miray (2014), *"İktisadi Büyüme ve Kalkınma Olgusunda Dış Ticaretin Yeri ve Önemi: Türkiye Örneği"*, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- Özkan, M. Selçuk-Temizler, Abidin (2009), "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2 /9 Fall, s.319-325.
- Özlu, Hüsnü (2012), "İkinci Dünya Savaşı'nda Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere'den Sağlanan Askeri Yardımların, Türkiye'de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, Güz, s. 449-478.

Müttefik Devletlerin Türkiye'yi II. Dünya Savaşına Dahil Etme Girişimleri ve İnönü
Churchill Görüşmesi

- Öztoprak, İzzet (1998), *“İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü”*, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997-İstanbul, Gnkur. Basımevi Ankara.
- Öztürk, İbrahim Mert (2013), *“İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”*, Tarih Araştırmaları Dergisi, C.32, S.54, s. 135-166.
- Parasız, İlker (1998), *Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa.
- Parker, Selwyn (2008), *Büyük Çöküş, 1929 Krizinin ve Dünyanın Ekonomik Buhrana Sürüklenişinin Öyküsü*, (Çeviren: Burcu Çekmece), Ankara.
- Pınar, Mehmet (2018), *Cumhuriyet Döneminde Mersin ve İçel’de Siyasi Hayat (1923-1950)*, Hiper Yayın, İstanbul.
- Sandıklı, Atilla (2014), *Atatürk’ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler*, Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1939), Devre VI, Cilt 2, İkinci Celse, 12.5.1939.
- Teke, Cevdet (2016), *“II. Dünya Savaşı’nda Adana Görüşmeleri ve Etkileri”*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 45, Ağustos, s. 302-310.
- Tokgöz, Erdinç (2007), *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Ulus Gazetesi, 30 Haziran 1936, s.1.
- Utkugün, Ceren (2016), *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri, (1939-1945)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Afyon, s. 20.
- Vural, Mithat Kadri (2008), *“II. Dünya Savaşı Türkiyesi’nde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi”*, Dokuz Eylül Üniversitesi *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. VII, S. 16-17 /Bahar-Güz, s. 381-395.
- Yalçın, Durmuş - Akbıyık, Yaşar – Özkaya, Yücel vd. (2007), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara.
- Yalçın, Osman (2011), *“İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 47, Bahar, s. 701-731.
- Yamaç, Müzehher (2019), *“Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk - Fransız Antlaşması”*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Bahar, S. 99, s. 215-252.
- Yaman, Ahmet Emin (1989), *Kurtuluş Savaşında Anadolu Ekonomisi (1919-1922)*, Betik Yayıncılık, Ankara.
- Yavuz, Uğur Günay (2016), *“II. Dünya Savaşı’nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili”*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 3, S.11, Ocak, 2-31.
- Yeşilyurt, Şahin (2016), *“Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme”*, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, C.12, S. 27, s. 296.
- Yetim, Fahri (2006), *“Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası”*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 8, S. 3, s.203-226.